

Een kwestie van bewustzijn

fenomenologie in de architectuur

Technische Universiteit Eindhoven
Opleiding Architecture, Building and Planning
Richting Architectural Engineering

Denise Bos
studentnummer 514105
19 Mei 2008

Inhoudsopgave

Inleiding	p4
Fenomenologie	p6
Enkele Andere begrippen	p10
Het lichaam als instrument van waarneming en ervaring	p12
Literatuur	p22

Inleiding

Het begrip dat ik heb gekozen voor het vak Architectuur: filosofie en kritiek is het begrip *fenomenologie*. Het is een begrip dat in de geschiedenis al veel is beschreven. In dit essay zal ik aan de hand van de fenomenologie van Merleau-Ponty beschrijven hoe gebruikers bewust kunnen worden van hun omgeving.

“Elke ochtend als we wakker worden hebben we weer 24 splinternieuwe uren om te leven. Wat een kostbaar geschenk! Het ligt in ons vermogen zo te leven dat deze 24 uur onszelf en anderen vrede en geluk brengen. Vrede is hier en nu te vinden, in alles wat we zien en doen. De vraag is alleen: zijn we ermee in contact? Verlichting, vrede en vreugde kunnen ons niet door een ander geschonken worden. De bron zit in onszelf. Om werkelijk te leven, moeten we terugkeren naar het nu. Het voertuig dat ons naar het heden terugbrengt is onze bewuste ademhaling.”

Fenomenologie

Fenomenologie is een begrip dat een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de filosofie. Met name in de twintigste eeuw doet het begrip zijn intrede in de filosofie. Door verschillende filosofen is het begrip beschreven en beredeneerd. Maar wat is nu precies fenomenologie?

Het woord fenomenologie is afgeleid van twee woorden uit het Grieks^{W1}: phainomenon (verschijnsel) en het woord logos (leer, wetenschap). Fenomenologie is dus met andere woorden 'de wetenschap van de fenomenen'.

Doordat fenomenologie op verschillende manieren is geïnterpreteerd zijn er ook verschillende betekenissen aan het woord gegeven.

De Van Dale^{W1} geeft de volgende definitie:

1 de leer die wil trachten zonder enig vooroordeel de dingen te leren kennen zoals zij zich voordoen

Het wil zeggen dat dingen een betekenis hebben voor de mens en dat deze leer deze kennis en betekenis los wil laten om de dingen te leren kennen zoals ze echt zijn.

Het Oxford English Dictionary^{W2} geeft de volgende definitie van het begrip:

a. The science of phenomena as distinct from being (ontology). b. That division of any science which describes and classifies its phenomena.

De eerste definitie ziet fenomenologie als een studie van fenomenen in tegenstelling tot het zijn. Dit houdt dus in dat de zijnleer wordt losgelaten. De zijnleer bestudeert de eigenschappen van objecten waarvan wordt aangenomen dat deze bestaan of zijn. Daarmee wordt de betekenis geïnterpreteerd van deze definitie als de definitie die Van Dale geeft: De leer die wil trachten zonder enig vooroordeel de dingen te leren kennen, de dingen leren kennen zonder voorafgestelde eigenschappen.

W1 <http://www.vandale.nl/vandale/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=fenomenologie>

W2 <http://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>

De tweede definitie die gegeven is beschrijft fenomenologie als een studie, van welke wetenschap dan ook, die zijn fenomenen beschrijft en classificeert. In deze definitie wordt dus wel gekeken naar de ontologie van de fenomenen, waarbij de fenomenen dus worden gerangschikt en op eigenschappen wordt beoordeeld. Hierbij is de leer dus ook niet meer gebaseerd op het leren kennen van dingen zoals ze zich voordoen maar wordt de ontologie meegenomen in het oordeel over dingen. Dat wil dus zeggen dat dingen beoordeelt kunnen worden op vooroordelen.

Hiermee wordt het fenomenologisch vraagstuk dus ook een vraagstuk van de zijnsleer. Kunnen we de ware aard van dingen kennen of kennen we alleen de dingen zoals ze ervaren worden?

De volgende definitie wordt gegeven door Wikipedia ^{W3}:

[De fenomenologie is een stroming in de filosofie die uitgaat van de directe en](#)

[intuïtieve ervaring van fenomenen \(ofwel verschijnselen\), en hieruit de essentiële eigenschappen van ervaringen en de essentie van wat men ervaart probeert af te leiden.](#)

Deze definitie geeft een visie weer op fenomenologie zoals die tegenwoordig vaak gezien wordt. Het gaat uit van de ervaring van het fenomeen (direct als intuïtief) waarbij de belangrijkste eigenschappen en de kern van de ervaringen bestudeerd en geclassificeerd wordt.

Er wordt hier dus niet uitgegaan van de ware betekenis van de dingen maar hoe een persoon dit ervaart en wat de ervaring voor een betekenis heeft op de persoon. Het gaat om het bewust worden van de ervaring en het belangrijkste eruit te halen. Wat ik aan deze definitie aan toe zou willen voegen is het loslaten van de vroegere betekenis. Daarmee verschilt het van de definitie van de Van Dale doordat niet het fenomeen maar de ervaring wordt benaderd.

W3 <http://nl.wikipedia.org/wiki/Fenomenologie>

De 'stanford encyclopedia of philosophy' ^{w1} onderscheidt twee manieren waarop fenomenologie op te vatten is: als eerste als een discipline in de filosofie en ten tweede als een stroming in de geschiedenis van de filosofie.

Het discipline wordt gedefinieerd door een studie van ervaring en bewustzijn en gaat uit van een beleving van de eerste persoon, het subject. (semantiek)

De fenomenologie gezien als een historische stroming in de filosofie begint in de eerste helft van de 20e eeuw met Edmund Husserl, Martin Heidegger, Maurice Merleau-Ponty, Jean-Paul Sartre e.a. In deze stroming werd fenomenologie gezien als het fundament van de filosofie, het begrip waaruit alles afgeleid kan worden. (historisch)

Tegenwoordig wordt fenomenologie meer karakteriseert door zintuiglijke kwaliteiten zoals visualisatie en auditieve aspecten e.d. In de fenomenologische traditie speelt er echter meer dan alleen de zintuiglijke ervaring zoals bijvoorbeeld betekenis en significantie van objecten, het tijdsaspect maar ook het dualistische vraagstuk tussen lichaam en geest.

In de geschiedenis van de filosofie is het begrip fenomenologie pas echt ontstaan in het begin van de 20e eeuw. Hoewel eerdere filosofen wel delen van de fenomenologie hebben beschreven is het pas tot volle uiting gekomen met het werk van Edmund Husserl (1859-1938). ^{w4}

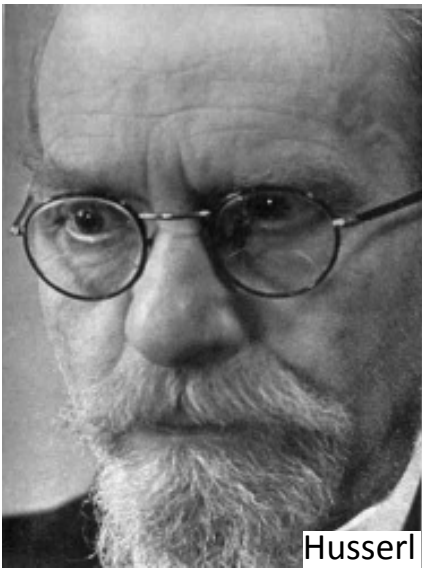
Husserl stelt dat we de fenomenen zelf moeten laten spreken. Terug naar de zaken zelf. Husserl is van huis uit

een wiskundige die door Brentano in de wereld van de filosofie is ingeleid. In het begin ontwikkelde Husserl een psychologische interpretatie van wiskunde, waarin hij de wiskundige waarheden verklaarde in de termen van de psychische processen. Door zware kritieken van andere filosofen verwierp Husserl zijn benadering en vervolgde een stelling dat de waarheid voortvloeit uit de essentie van de gebruikte elementen, bijvoorbeeld dat $2+2=4$ voortvloeit uit de essentie van 2 en 4.

Dit is de filosofische benadering die hij fenomenologie noemde. In zijn theorieën staat de intentionaliteit centraal. Bewustzijn kenmerkt zich doordat het altijd intentioneel is. Doordat het ergens op gericht is. Een niet bewustzijn verschilt van het bewustzijn doordat het niet intentioneel is, het is niet ergens op gericht is.

Wanneer de zintuiglijk informatie wordt omgezet in actief bewustzijn wordt dit bewerkstelligd door de noema en de noesis. Dit kan het beste worden gedefinieerd in de inhoud van de gedachten en het denken zelf. Hiermee maakt hij dus onderscheidt tussen de inhoud van het denken en de handeling van het denken van de gedachte, vergelijkbaar met de inhoud van de waarneming en het waarnemen van de waarneming zelf. We zijn ons niet bewust van de ervaring van de waarneming maar van het object dat wordt waargenomen. ^{w4} Hiermee is Husserl de grondlegger van het begrip fenomenologie.

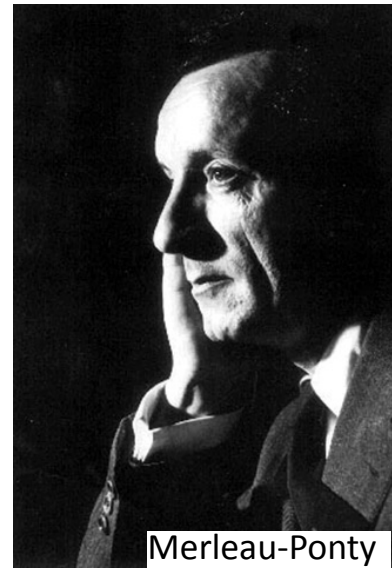
^{w4} <http://plato.stanford.edu/entries/phenomenology/>

Husserl

Heidegger

Merleau-Ponty

Het werk van Husserl werd door veel filosofen bekritiseerd, met name de stelling dat de fenomenologie gekoppeld moest worden met de ontologie en de zijnsleer. Martin Heidegger was een van hen die ook een eigen visie heeft ontwikkeld op de fenomenologie. In zijn werk *Sein und Zeit* (1927) stelt hij dat de interpretatie van onze activiteiten en de betekenis van dingen gerelateerd zijn aan de contextuele relaties met de dingen in de wereld. Dit is wat hij de fundamentele ontologie noemt.

Het werk van Husserl en Heidegger dring verder door tot de Franse filosofen zoals Merleau-Ponty. Merleau-Ponty beschouwd fenomenologie vanuit een ander oogpunt. Hij ontwikkelde zijn theorie vanuit de fantoompijnen bij amputering van lichaamsdelen. Merleau-Ponty zag de fenomenologie ook als een vorm van intentionaliteit maar dan een lichamelijke intentionaliteit. Hij komt tot de stelling dat de betekenissen ons

voortdurend ontsnappen wanneer we kijken naar de fenomenen dus ontstaan ze op een ander niveau dan het transcendentale niveau. Hij stelt dat de dingen alleen waarneembaar zijn wanneer hetgeen waaraan het verschijnt zelf waarneembaar is. Dit systeem noemt Merleau-Ponty het 'la chair' ofwel weefsel. Het kenmerkt zich door de omkeerbaarheid. Wat ziet moet kunnen worden gezien en wat voelt moet kunnen worden gevoeld.^{B1} Het kenmerkt zich door de (inwendige) omkeerbaarheid. Met deze stelling lijkt het alsof hij het transcendentale geheel negeert maar dit is niet het geval. Hij ziet het lichaam en de geest als een geheel. Het is niet zo dat de tafel die ik voel met mijn ene hand gevoeld kan worden met de andere. Het is een uitwisseling tussen de voelende hand en de waarneming van de beweging van spieren en pezen. De betekenis komt dan tot stand door de lichamelijke betrokkenheid hiermee.^{B2}

Nog enkele andere begrippen

Bewustzijn

De vraag hoe mensen bewust worden van hun omgeving bestaat al sinds de mens bestaat. het spreek dan ook voor zich dat er vele theoriën bestaan rondom het begrip bewustzijn.

Het begrip werd volledig gebruikt in de 17e eeuw toen René Descartes in *Principles of philosophy* (1640) het denken definieerde als alles waar wij bewust van zijn. In later jaren werd het bewustzijn ook vaker beschreven met name door de fenomenologische stroming.

Het bewustzijn is een woord dat wordt omschreven als een eigen reflectie op indrukken uit de buitenwereld of op eigen mentale processen.

De van dale omschrijft het bewustzijn als volgt:

be-wust-zijn (het)

1 [vermogen tot besef, tot weten en erkennen van het bestaan van zichzelf en van de wereld](#)

2 zintuiglijk besef

Hierbij is het besef:
be-sef (het)

1 [zeer bewuste, duidelijke voorstelling](#)

Ontleend aan Duits *Bewusstsein* (1720 Pfeifer), een afleiding van het zn. Bewusst 'bewustzijn, kennis' [15e eeuw; Pfeifer], nu verdwenen voorganger van Bewusstsein.

Het bewustzijn vormt vaak in de filosofieën een onderdeel van het dualistische vraagstuk. Er staan hier globaal twee visies tegenover elkaar, dualisme en materialisme.

Het was Descartes die het dualisme leven in blies. Het dualisme stelde dat het lichaam en de geest (incl bewustzijn) twee aparte fenomenen zijn.

De term monisme is geïntroduceerd door C Wolff waarbij lichaam en geest als één is op te vatten. Ook de theorieën van Merleau-Ponty vallen hieronder.

Zintuigen

Hoewel er gedacht wordt dat de definitie van zintuigen alom overeenstemming zou hebben is dit niet het geval. De meest geaccepteerde definitie van de zintuigen is:

een systeem dat bestaat uit sensorische cellen die reageren op een specifieke vorm van fysische energie en dat overeenstemt met een bepaalde regio (of groep van regio's) in de hersenen waar de signalen ontvangen en verwerkt worden

Er worden over het algemeen een vijftal sensorische cellen erkend: zichtvermogen, gehoor, tastzin, smaakzin, reukvermogen. Maar er zijn nog twee zintuigen is ook redelijk geaccepteerd worden namelijk de evenwichtszin en de proprioceptie (spieren).

Het woord zintuig is afgeleid van twee woorden 'zin' en 'tuig'. Zin is afgeleid van het duitse *sin* dat gevoel betekend. maar het kan ook afgeleid zijn van het latijnse *sio* dat gaan betekend. En

het latijnse woord *sentire* dat voelen betekend. Waar het engelse woord *sense* voor zintuig van afgeleidt is.

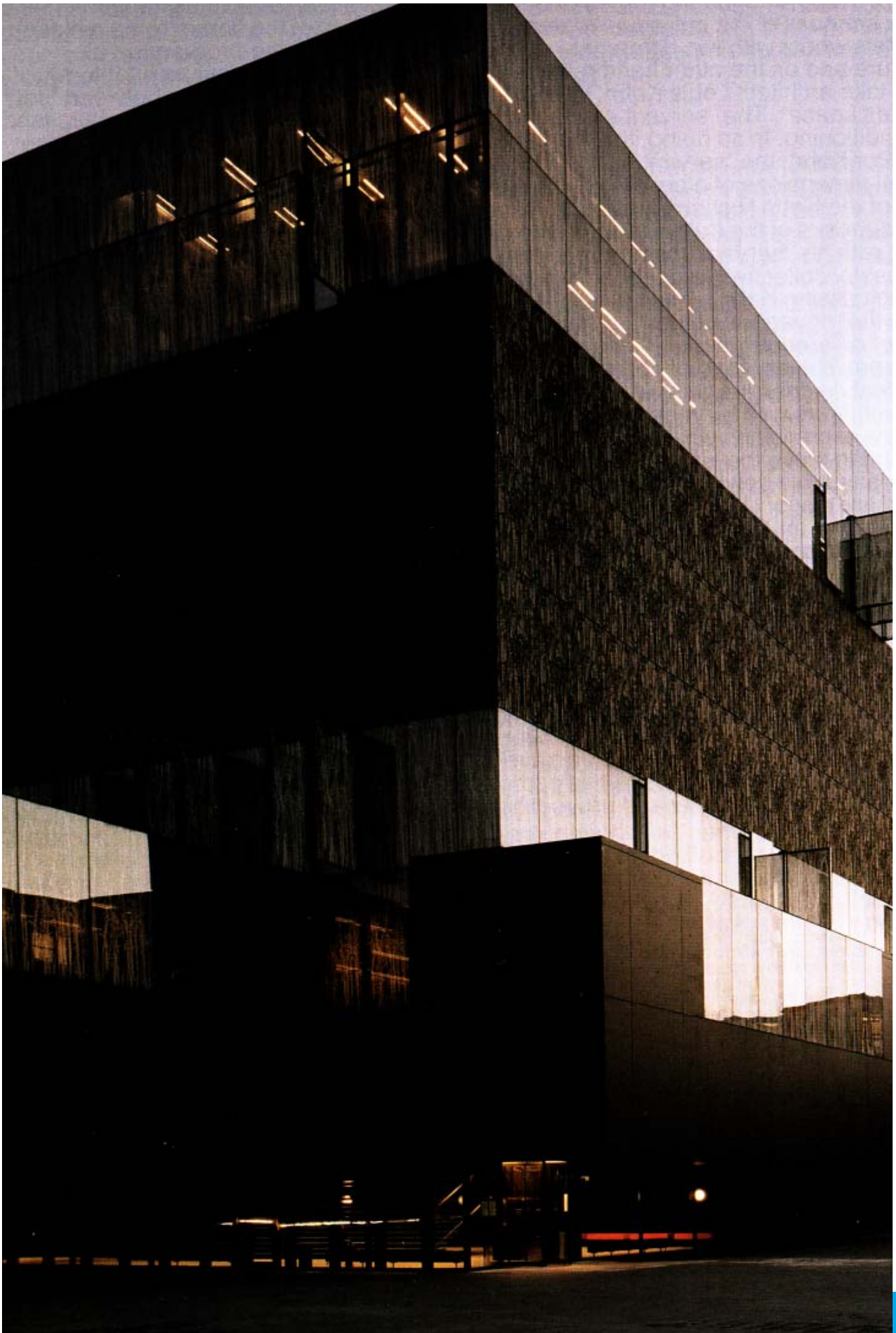
Het lichaam als instrument van waarneming en ervaring

We kunnen veel dingen registreren met behulp van onze zintuigen. Het is een continu proces van sensorische cellen die prikkels uit het buitenmilieu en het binnenmilieu opvangt en doorstuurt naar ons centrale zenuwstelsel. In het zenuwstelsel worden de impulsen verwerkt. Hierbij is het echter maar de vraag of deze informatie bewust wordt ervaren. Of deze informatie geregistreerd wordt door het hele lichaam.

De vraag die ik in dit essay wil beantwoorden is: 'Op welke manier kunnen architecten inspelen op het lichaam als instrument van de waarneming en de ervaring van een gebouw en de gebruikers bewust laten worden van hun omgeving?' Aan de hand van mijn eigen ervaring van de 'The Living library' van Wiel Arets en het boek 'The eyes of the skin' van Pallasmaa wil ik hier een antwoord op vinden.

Ervaring van the living library

Wanneer ik het gebouw benader, word ik me bewust van de eenvoudige vorm. Het is een groot, kolossaal en zwart rechthoekig volume. Door de opvallende zwarte kleur wordt het gebouw nog zwaarder dan het is. Het is een kleur die ik niet vaak heb gezien in een openbaar gebouw en ook in de omgeving is het een kleur die ondanks, zijn nederigheid ten opzichte van andere kleuren, uit de rest van de gebouwen opgemerkt wordt. Pas wanneer ik dicht genoeg bij het gebouw kom, word ik bewust van de verschillende gebruikte materialen en structuren. Ik zie dat het gebouw de zon laat spiegelen en de omgeving in het gebouw af te lezen is. Ik kan me de aanraking herinneren van het gladde oppervlak van glas en de spiegelen eigenschap ervan. Door de toepassing van verschillende mate van ruwheid in andere materialen wordt de gladde structuur van het glas nog duidelijker benadrukt en is het mogelijk bewust te

worden van deze bijzondere eigenschap. Zelfs de mate van ruwheid legt de aandacht op het gebouw. Er zijn twee verschillende soorten ruwheid gebruikt, de een fijn en de ander grof. Door het gebruik van verschillende structuren wordt mijn aandacht gevestigd op de twee materialen. In gedachten worden de verschillen en overeenkomsten duidelijk. (tegenovergesteld) Een groter contrast bestaat er niet tussen het glas en de ruwe structuur van de zwarte plaat. Terwijl ze toch overeenkomsten hebben. De ruwheid wordt gevormd door een grove structuur die telkens in een paneel herhaald wordt. De structuur is een relatie naar het glas doordat deze dezelfde vorm van afdruk bevat. Maar er is nog een derde die de structuur in de panelen benadrukt door de simpele afwezigheid van deze afdruk. Het geen dat opvalt aan het materiaal zijn de op structurele wijze staande gaten en de naden. Ook dit is een methode dat niet vaak gezien wordt. Het doet aan alsof dit een opzettelijke keuze is geweest van Wiel Arets en het geeft het eerlijke gebruik van het materiaal aan. De naden geven het beeld van de platen die gebruikt zijn bij de verwerking van het beton tot een schijf en de centerpengaten benadrukken dit (eerlijkheid). Maar daarnaast is het mogelijk om op deze wijze de hoogte af te meten aan mijn lichaam. Door de hoogte van het gebouw voel ik me klein en nietig.

Het gebouw is als een ondoordringbaar, overweldigend volume tot het mij opvalt dat het op een lage plint rust van glas

en ergens in deze plint een draaideur vind. (introvert gebouw/zoeken) Eenmaal binnen is mijn zoektocht naar de bibliotheek nog niet voltooid. Het is een kille en kleine ruimte. Door de geringe hoogte komt de ruimte niet aangenaam over. Het enige dat opvalt in de ruimte is de enorme trap die zich absoluut niet verhoudt ten opzichte van de gepasseerde kleine smalle deur. Het verschil in grootte benadrukt de kleine ingang waardoor ik me afvraag of ik wel de goede entree heb genomen of misschien zelfs alsof ik mij in een hele andere wereld bevindt als enkele seconden tevoren. Ik heb de neiging terug te kijken of het er wel is. (verschillende werelden) De grote trap geleid je vanzelf omhoog. Het horizontale witte vlak van de traptreden geleid je automatisch naar het licht om binnen te treden in een immense open ruimte. Als je niet al overweldigd was door het immense volume aan de buitenkant dan wordt je het nu wel door de binnenkant. Overal is wel iets te zien. De hoogte die aan de buitenkant zo indrukwekkend was lijkt aan de binnenzijde nog hoger. Hoewel het gebouw tot nu toe een zeer massieve uitdrukking had is dit op dit punt geheel verdwenen. Vanaf dit punt lijkt het gehele gebouw te overzien tot aan de laatste verdieping. Het is een spel tussen de open en gesloten ruimte. Een spel tussen lezen en gelezen worden. Omringt worden met activiteiten en gebouw. De balie valt op door zijn felrode bekleding. De witte vloer weerkaatst het licht waardoor het gebouw minder

gesloten was als het op eerste gezicht leek. Ik wordt me ervan bewust dat de glazen wand het gehele gebouw omhult. De zwarte panelen die binnen zijn gebruikt, zijn dezelfde volumes als aan de buitenzijde, en ook hier zijn het zware kollassale volumes. Bijzonder is dat deze volumes lijken te zweven. Zomaar in de ruimte blijven hangen. Tussen de zware volumes door zie ik mogelijkheden om te werken. Licht werkplekken met hun witte tafels en lampen en de witte vloer die het omringt. Het is een contrast tussen de werkplekken en de zwarte volumes. Een contrast tussen open en gesloten. Al deze ruimten zijn op een of andere manier met elkaar verbonden. Er zijn vele wegen te begaan in het gebouw. (verschillende mogelijkheden)

Mijn keuze valt op een zwevend blok met werkplekjes. Hoewel het open is en goed te zien is vanaf de centrale open ruimte, is het een intieme ruimte. Aan het einde van de centrale open ruimte wordt ik gedirigeerd naar de trap. Het is een kleine stijging die overbrugt wordt met een hellingbaan. De traptreden van de trap zijn van een ander maat. Het ritme van de stijging klopt niet maar dit maakt dat ik nog net de open ruimte met een ander gezicht kan ervaren. Mij bewust maakt van de langzame stijging, stap voor stap. Ik kan de hoogte op mij laten inwerken. In mijn zoektocht moet ik me door het bos van boeken worstelen en stuit geregeld op open (werk)plekken in dit bos. Het zijn open plekken die een uitzicht geven op andere plekken die toch weer onbereikbaar zijn door het

woud van boeken.

De trappen in de centrale ruimte nemen mij hoger in het gebouw waarbij duidelijk wordt dat er bij een grove structuur een depot achter verschild en de andere zwarte delen een andere functie hebben. Halverwege het gebouw loopt er een brug met werkplekken die het depot in lijkt te lopen. Een vreemd gebaar. Pas dan wordt ik me bewust van een tweede 'vide' die zicht bied op de enorme trappen die ik eerder heb gelopen om de open ruimte te bereiken. Toen ik eerder op liep waren de treden zwart maar van boven is het geheel wit. (verassing) Het geeft een andere kijk op de wereld zoals ik die kende. Het hele gebouw maakt me bewust van delen die ik eerder heb bezocht en geeft me een andere kijk hierop. Verschillende delen van de verdiepingvloeren houden eerder op zodat de werkplekken eronder van boven bekeken kunnen worden en vice versa.

Ook op de bovenste verdieping is het uitzicht indrukwekkend. Weer geeft het een andere kijk op alles wat ik al eerder heb gezien. Ook het vertrouwde gezicht van het rode informatiepunt is hier aanwezig. Maar ook hier schuilt nog een verassing. Een stukje buiten dat naar binnen is gebracht. Het geeft een relatie met de rest van de wereld. Juist omdat je het absoluut niet verwacht, werkt het. De vide die ik al eerder heb gezien is ook hier weer een constante factor. Ik kan echter de witte trap beneden niet zien. Het is een te smalle koker om op deze hoogte het nog te zien. Je wordt je nog

eens bewust van de hoogte van het gebouw.

Op weg naar buiten neem ik het gedeelte beneden nog mee. Het is het gedeelte waar ik eerder overheen heb gekeken. Staande onder het depot is het, de enige plek in het gebouw waar het glas

niet van een print is voorzien. Het is de enige plek die een glimp geeft aan de buitenwereld dat het een bibliotheek is. Het is de meest intieme plek in de bibliotheek, waar ik mij juist het meest bekeken voel.

Tegenwoordig ervaren veel mensen niet meer, ze consumeren. Zonder erbij stil te staan, zonder er bewust mee om te gaan gebruiken (verbruiken) we onze omgeving, onze tijd en ons leven. Het bewust doen van handelingen is niet meer vanzelfsprekend. We zien een gebouw maar we zien niet meer dan een schim van hiervan. We staan er niet bij stil dat een gebouw meer is dan een stel muren met een dak.

Wij zijn geneigd om het bestaan van de wereld als een gegeven aan te nemen en vragen ons niet meer af hoe de betekenissen van dingen tot stand komen. Merleau Ponty stelt dat zolang wij de wereld vanuit deze instelling benaderen de oorsprong van betekenissen verhuld zullen blijven.^{B2} Het leven zal aan ons voorbijgaan.

Aan de ene kant is het de taak van de gebruiker om te luisteren naar zijn lichaam, te zien hoe de wereld tot ons verhoudt en hoe wij tot de wereld behoren. Aan de andere kant is voor de architect de

taak weggelegd om in te spelen op deze waarneming. Daarbij werkt het gehele lichaam mee in de waarneming. Juhani Pallasmaa schrijft dat tendensen van vervreemding en afstandelijkheid te danken zijn aan het onjuist gebruik van de zintuiglijke kwaliteiten in de omgeving^{B1}. Veel gebouwen zijn alleen maar gericht op het visuele aspect en andere zintuigen worden niet voldoende gestimuleerd. De ervaring van het gebouw wordt afgevlakt, waarbij je minder bewust wordt van de omgeving.

Bij de bewustwording van gebouwen speelt voor mij de fenomenologie een grote rol. Fenomenologie is voor mij het gewaarworden van het verschijnsel, door de ware betekenis hiervan te achterhalen, hierbij niet gebonden zijn aan vooraf gestelde betekenissen. We draaien de objectivering van het object terug naar zijn wezen. Het proces van bewustwording omschrijft Merleau-Ponty als een 'intentionele lichamelijkeheid'^{B2}.

Het is niet een lichaam op zich maar het lichaam als een vermenging van lichaam en geest. En de bewustwording komt tot stand door de lichamelijke betrokkenheid op de dingen. Dit wil dus zeggen dat er geen dualistisch vraagstuk meer is in de definiëring van lichaam en geest, dit is één. Een geest heeft geen prikkels zonder lichaam en zal zich niet bewust zijn van zichzelf omdat het geen prikkels heeft om over na te denken. Een lichaam zal niet functioneren zonder geest. Het heeft een overvloed aan prikkels maar kan er verder niets mee doen. Het is een lichaam met een eigen wil en eigen intenties, ofwel intentionele lichamelijkeid.

Het bewust worden van een gebouw of een omgeving hangt dus af van het lichaam van een mens. Juhani Pallasmaa ziet architectuur als een verbinding tussen ons en de wereld en het medium om deze verbinding tot stand te brengen zijn onze zintuigen. Hij onderscheidt daarbij zeven onderdelen van het lichaam ('zintuigen'): oog, oor, neus, huid, tong, skelet, en de spieren.^{B1, p41} Deze zullen allen gelijktijdig een rol spelen in het beleven van de omgeving. Hierbij verschilt dat van Pallasmaa met de erkende zeven zintuigen met de vervanging van het evenwichtszintuig met het zintuig skelet. Daarnaast vallen de andere vijf zintuigen onder een en dat is de huid met het tastzintuig. Wanneer ik kijk naar het lichaam als een intentioneel lichaam is het, het lichaam dat er ruimte waarneemt. Deze waarneming gebeurt mijns inziens door middel van de delen

van het lichaam (sensorische cellen) die het continue proces van die prikkels uit het buitenmilieu en het binnenmilieu waarnemen en doorstuur naar ons centrale zenuwstelsel. Het skelet geeft geen signaal door naar de hersenen en valt dus niet onder de noemer zintuigen. Een zintuig dat dit wel doet is dat van het evenwicht. De zintuigen gezichtsvermogen, gehoor, reukzin, smaakzin en evenwicht vallen onder de huid aangezien het cellen zijn die een buitengewone functie hebben gekregen, dat van het waarnemen. Hiermee onderscheidt ik er dus eigenlijk maar twee zintuigen: de huid en de proprioceptie, het buitenmilieu en het binnenmilieu.

In het zenuwstelsel worden de prikkels verwerkt. Aangezien het een continu proces is van prikkels die omgezet worden naar impulsen, is het echter maar de vraag of deze informatie bewust wordt ervaren. Of deze informatie geregistreerd wordt door het hele lichaam.

Het lichaam als instrument van de ervaring betekend dat de architect moet inspelen op de zintuigen van het menselijk lichaam. Pallasmaa ziet dit door gebruik te maken van aspecten zoals licht en schaduw, akoestiek, geur, aanraking en smaak, beweging, en herinnering.

Pallasmaa ziet schaduw en duister als een van de belangrijkste elementen in de architectuur. Dit komt omdat het de scherpte van het gezichtsvermogen vermindert. Wanneer we overladen worden met emoties dan sluiten we de ogen af.^{B1, p46} Ook in de bibliotheek wordt

dit benadrukt: In tegenstelling tot het grootste deel van de werkplekken zijn de plaatsen waar de boeken staan verder van de gevel af en staan dus ook in de schaduw. De werkplekken zijn zonovergoten plekken vaak dicht bij het raam. Een groot deel van de werkplekken hebben ook een verhoogd plafond. Het is de schaduw die vorm en leven geeft aan het object in het licht.

Hoewel Arets gebruik maakt van veel glas geeft het de bibliotheek toch een intiem karakter door de toepassing van de afdruk op de ramen. Dit effect wordt duidelijk wanneer het een keer niet aanwezig is en het intieme karakter vervliegt. Het glas functioneert daarmee dus toch als een medium tussen binnen en buiten, tussen privaat en publiek.

Een ander aspect dat Pallasmaa een belangrijk onderdeel acht van de architectuur is dat van de auditieve kwaliteiten. Hoewel deze kwaliteiten niet altijd direct merkbaar zijn, zijn ze in de bibliotheek wel degelijk aanwezig. Een ruimte wordt aan de hand van echo begrepen en gewaardeerd. Met het gebruik van een enorme hoeveelheid glas is dit een uitdaging geweest voor de architect en de verwachting was dan ook dat het geluid storend zou zijn, zeker in een bibliotheek. Dit is echter totaal niet het geval.

Het geur- en smaakaspect lijkt zeer afgevlakt in een modern gebouw in tegenstelling met de oude steden. Het is voor een architect onmogelijk om iedere gebruiker een stukje vloer mee geven om aan te likken of als gebruiker op je knieën te vallen om het te proeven.

Maar we kunnen ons wel herinneren hoe dat een glad oppervlak aanvoelt en de frisse geur ervan opsnuiven.

Daarbij vormt de herinnering een zeer belangrijk aspect in de beleving van een gebouw. Bij alles wat we zien worden we geconfronteerd met onze herinneringen. Niet alleen krijgen we bij elk object dat we zien een wereld aan informatie over het object maar we relateren het object ook af aan die herinnering. Het zijn botsingen, confrontaties die een interactie vormen met de herinnering.^{B1,P63}

Architectuur onderscheidt zich van kunst door de mogelijkheid van bewegingen. Het gebouw moet niet een serie van beelden achter elkaar zijn maar een geheel van bewegingen. Door de open ruimte in de bibliotheek is er een wereld aan bewegingen en is het beeld niet eenzijdig. Hierdoor worden we bewust van de bewegingen die er gemaakt moeten worden en is het mogelijk aan de hand onze bewegingen de ruimte af te lezen.

Al deze aspecten zijn te omschrijven als een tweetal belangrijke elementen in het ontwerp van een architect. Dit zijn de aspecten die architecten kunnen gebruiken om het lichaam in te zetten in de bewustwording van een gebouw.

Het eerste aspect is dat van tegenstellingen. Onze zintuigen nemen de prikkels waar in een omgeving. Deze omgeving wordt altijd benaderd door beweging, door een verplaatsing van de ene ruimte naar een andere. In het verlaten van de ruimte naar de andere vind een cruciale overgang plaats en dat is de verander-

ing in de hoeveelheid van prikkels. Het ervaren is het bewust worden van de prikkels. Wanneer elke ruimte dezelfde hoeveelheid prikkels bevat dan zal de rest van het gebouw niet meer bewust ervaren worden. Wiel Arets gebruikt een grote hoeveelheid aan tegenstellingen in zijn gebouw. Mijn favoriet is de entree van het gebouw. Deze zet zich af tegen de gedachte dat een gebouw een overweldigende entree moet hebben. Door dit idee te confronteren wordt de ruimte extra onaangenaam ervaren, maar met het gevolg dat de grote centrale open ruimte echt als overweldigend ervaren wordt.

Het aspect dat verder ook een rol speelt is dat van herinnering. We zetten alles wat we zien af tegen het beeld dat we al hebben opgeslagen in onze herinnering. Om mensen meer te laten denken over de gebouwde omgeving dan moeten we dat beeld ontkrachten. Merleau-Ponty onderscheidt het gesproken woord en het sprekende woord.^{B2} Het is het verschil tussen het woord met een vaste betekenis en het woord waarvan de betekenis nog moet worden gesteld. Kunst is een combinatie van het gesproken woord (beeld) en het sprekende woord. Het is een expressie die een nieuwe betekenis tot stand brengt die altijd gebaseerd is op bestaande betekenissen. Architectuur moet de wereld laten zien op een andere manier.

B1. Juhani Pallasmaa, [The eyes of the skin ;Architecture and the senses](#), TJ International Ltd, Padstow, Cornwall, 2005, 80p

Het boek bestaat uit twee essays. Het eerste essay beargumenteert de dominerende rol van visuele zintuigelijke aspecten. Het tweede essay laat de interactie zien tussen de verschillende zintuigen en architectuur. Het hele boek is een mix van theoriën en praktijkvoorbeelden. Hierbij komt de theorie van Merleau-Ponty vrij duidelijk naar boven, waarbij hij het lichaam en de geest als een entiteit ziet.

Het is een interessante invalshoek die ogen openen door het licht te laten vallen op andere dimensies van het ervaren. Een duidelijk standpunt maar helaas is het aantal praktische voorbeelden schaars.

B1. J Slatman & K. De Boer, [Merleau-Ponty](#), Wijsgerig perspectief, Boom Amsterdam, Amsterdam, 2003, 53p

Het boek wil op eenvoudige manier de theorie van Merleau-Ponty beschrijven. Het is verdeeld in vier onderwerpen: lichaam en weefsel, de kunst de politiek en afstand en nabijheid. Aan de hand van deze onderwerpen en de geschreven boeken wordt de filosofie van Merleau-Ponty duidelijk.

De auteur beschrijft zijn filosofie op een objectieve manier en slaat hierdoor een brug naar een moeilijke en ingewikkelde theorie.

B3. UBU & M. Beek, [Living Library](#), [Wiel Arets](#), Prestel verlag, München, 2005, 452p

Het rijk geïllustreerde boek geeft het verloop vanaf de bouw tot aan het gebruik van de bibliotheek. Hierbij zijn de afbeeldingen aangevuld met een aantal teksten over andere bibliotheken, interviews met [Wiel Arets](#) en [Bas Savenije](#), de geschiedenis van de bibliotheek en de rol van de bibliotheek.

B4. J. Voorthuis, [De genereuze stad, een teder machine, een ontologie van het gebruik](#), www.lulu.com, 2008, 424p

De genereuze stad is een boek dat vele onderwerpen behandelt. Het is een boek dat je dieper laat denken over bepaalde onderwerpen. Het is kritisch en laat ook jou kritisch zijn. Het heeft als leidraad gediend voor het kritisch zijn en me geholpen een standpunt te vinden in de diverse onderwerpen in de architectuur.